

Received	Reviewed	Published	Doi Number
12.03.2017	14.04.2017	24.04.2017	10.18298/ijlet.1746

**NUMBERS IN PROVERBS OF TURKISH WORLD
AND THEIR SEMANTIC FIELD***

Erkan HİRİK¹

ABSTRACT

Culture is like a memory that transfers the social value between generations. Societies that are from same root sustain the common scars in their culture much as live in different places because of various reasons. Even though the different elements in culture have undergone some minor changes for centuries, they continue to live in the memory of society. Proverbs are important for Turkish world in this context. It is possible to find common scars in Turkish proverbs. The proverbs, in addition to their practical benefits in language, do their most important function by storing and transmitting the culture. Shortly proverbs are language items that contain advices and experiences from past to present. Proverbs contain the several culture elements. One of these elements is Numbers. The Numbers in Turkish proverbs are not ordinary mathematical elements. Each number has semantic field, and a value known by people who are in this Culture. The meanings of the numbers in the proverbs are important evidence showing the accumulation of centuries. In this article proverbs that are from different dialects in Turkish will be analysed and their semantic fields will be evaluated.

Key Words: Turkish culture, proverbs, numbers, semantic field.

TÜRK DÜNYASI ATASÖZLERİNDE SAYILAR VE ANLAM ALANLARI*

ÖZET

Kültür toplumun değerlerini kuşaktan kuşağa aktaran bir hafıza niteliğindedir. Kökleri aynı olan toplumlar her ne kadar çeşitli nedenlerle farklı coğrafyalarda yaşasalar da ortak geçmişin izlerini kültüründe yaşatırlar. Kültürde yer alan ögeler yüzyıllar boyu bazı küçük değişikliklere uğrasa da toplumun hafızası içerisinde yaşamaya devam eder. Bu bağlamda atasözleri Türk dünyası için oldukça önemlidir. Türk dünyasının ortak geçmişinin izlerini bu sözlerde bulmak mümkündür. Atasözleri dil içerisinde pratik faydalarının yanı sıra en önemli işlevini kültürü saklayıp aktarmasıyla yapmaktadır. Kısaca Atasözleri Türk toplumunun geçmişten bugüne yaşadığı tecrübeleri ve bu tecrübeleriyle birlikte öğütlerini yansıtan dil öğeleridir. Atasözleri içerisinde kültüre ait farklı öğeleri bulundurulur. Bu öğelerden birisi de sayılardır. Bu sözler içerisinde yer alan sayı adları sıradan matematiksel öğeler değildir. Her bir sayının bir anlam alanı ve bu kültüre sahip kişiler tarafından bilinen değeri bulunmaktadır. Atasözlerinde yer alan sayı adlarındaki anlamlar yüzyılların birikimini gösteren önemli delillerdir. Bu çalışmada Türkçenin farklı lehçelerinden tespit edilmiş olan atasözleri ele alınarak bu atasözlerindeki sayılar ve onların anlam alanları ve duygu değerleri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Türk kültürü, atasözü, sayılar, anlam alanı.

* Bu makale Kazan/Rusya'da düzenlenen "I. International Scientific Conference Traditional Culture of the Turkic Peoples in the Changing World" adlı konferansta sunulan bildirinin genişletilmiş şeklidir.

¹ Yrd. Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, erkanhirik@gmail.com

1. Giriş

Kültür bir toplumun sahip olduğu somut ve soyut tüm değerleri içerisinde barındıran geniş bir kavramdır. Kültürün bu somut ve soyut boyutları aynı zamanda maddî ve manevî boyutlarını da temsil etmektedir. İnsanların ürettiği tüm nesnelere maddî kültürü oluştururken; gelenek, görenek, din, inançlar, tutumlar, beklentiler kısaca topluma biçim veren tüm ürünler manevî kültürü oluşturmaktadır (Köknel 1981: 18).

Toplumun yaşayış biçimini anlatan ve gösteren somut ya da soyut her türlü olgu kültürün bir ögesidir. Kültür, bu anlamda ele alındığında oldukça geniş bir kavramı ifade etmektedir. Kültürün bu geniş anlam alanı içerisinde değerlendirilen kavramlarından birisi de elbette dildir. Dil, kültürün bir ögesi olduğu gibi ondan birtakım izler de taşır. Örneğin, Türk diline bakıldığında akrabalık bildiren terimlerin oldukça zengin bir nitelikte olduğu görülmektedir. Bu durum Türklerin akrabalık kurumuna verdiği önemle ilgilidir. Whorf, Avrupa dillerini adlandırma bakımından Amerika'daki yerli dilleri ve Eskimo dili ile karşılaştırmış, Avrupa dillerinde *kar* için tek bir kelime varken Eskimo dilinde karın farklı türlerini anlatan kelimelerin bulunduğunu tespit etmiştir (1956: 216). Aynı şekilde Türk dilinde *tarım*² ile ilgili çok farklı kelimelerin bulunması yine tarım kültürünün Türkler için önemli olmasından kaynaklanmaktadır. Bu örnekler kültür ve dilin ne denli iç içe olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Dilin malzemesini oluşturan söz varlığı, dil ve onu kullanan toplum arasındaki ilişkinin ifade edildiği en önemli göstergedir. Bu bağlamda ele alındığında nesiller arası iletişimi sağlayan dil, toplumun ortak hafızasının zamanlar arası aktarımına da yarayan bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Yani dil, hem kültürün bir parçası olmakla birlikte hem de kültürün aktarımını, korunmasını sağlayan önemli araçtır.

Türkçenin söz varlığı içerisinde atasözleri, deyimler, kalıplaşmış sözler toplumun hafızası olması nedeniyle oldukça öneme sahiptir. Bu dil yadigârları içerisinde Türk dünyasının hayata bakış açısını bulmak mümkündür. Özellikle her bir atasözü, âdeta toplumun hayattaki farklı durumlara karşı felsefî bakış açısını gösteren, tecrübelerini yansıtan hazine niteliğindedir.

1.1. Kültür, Sayılar ve Anlam Değeri

Kültürün bir diğer ögesi de çeşitli dil ürünleri, inanışlar, gündelik hayat içerisinde kullanılan *sayılardır*. Yalnız bu sayılar matematiksel bağlamda, sıradan şekilde kullanılmamıştır. Sayılar her kültürde içerisinde taşıdığı birtakım gizli anlamlara sahiptir. Bu durum sayılar üzerinden bir sembolizm ve mistisizmin ortaya çıkmasına neden olmuş, edebiyat, folklor, mimarî, müzik, din ve inanışlarda etkisini göstermiştir.

Çeşitli kültürlerde sayılarla ilgili inanışların ortaya çıkmasında ve bunların anlaşılmasında Pisagor ve onun sayı felsefesi önemli yer tutmaktadır. Pisagor, Tanrının sayıları semboller dizisi şeklinde

² Tarım terimleri için bk. Gül (2004).

ortaya koyduğunu ve her birinin bir karakteri olduğunu ifade etmektedir. Sayılar sırasıyla Monad, Duad, Triad, Tetrad diye ifade edilmektedir (Ronan 2005: 78). Pisagorcu felsefeye göre önu ve sonu olmayan sonsuz *bir* monaddır. Monad, bütün nesnelere başlangıcını ifade eder. İki türlü *bir* vardır. Birincisi bütün sayılar zincirinin içinden çıktığı, onları içeren ve Tanrıların Tanrısı mutlak *birdir*. “Bir”, Tanrıyı ve ilahî aklı simgeler. Diğer bir ise sayılar dizisinde çokluğa zıt olarak yaratılmış, göreceli *birdir* (Weber 1991: 26). Pisagor’da *iki* sayısı temelde evrendeki ikiliği gösterir. Duad ya da Diyad olarak ifade edilen iki hikmetten doğan fikri sembolize eder. Üç sayısı ise Pisagor’da Tanrısal birliğin mutlak ve zorunlu varlığını göstermektedir. Dünyada farklı kültürlerde öneme sahip olan *yedi* sayısı Pisagor düşüncesinde *heptat* olarak adlandırılmaktadır. Heptat ilahî olgunluğun sembolüdür. Yedi sayısı dönüm noktası olarak kabul edilir (Yücel 2011: 13-15). Bunlarla birlikte sekiz, dokuz, on, kırk, yüz ve bin gibi sayıların da farklı kültürlerde anlam alanları bulunmaktadır.

Her kültür kendi yaşamları ve tecrübeleriyle birlikte birtakım değerlere kutsiyet atfetmiştir. Dolayısı ile sayılar da her kültür içerisinde farklı şekillerde değerlere sahip olabilir, ancak kısaca yukarıdaki şekliyle gösterilen Pisagor ve sayı sembolizmi kendisinden sonra gelen birçok kültürü etkilemiştir.

İnsanın sayılara anlamlar yükleyerek sembolizmi oluşturması hayat içerisinde bazı gelenek ve göreneklerde sayıları önemli kılmıştır. Sayılara anlam yükleyen insan bu algı ile yaşamlarını planlamıştır. Bu konuda Yücel, evlilik tarihi, yolculuğa çıkılacak tarih, dinî ayinlerde tekrarlanmaları gereken zikirler, uğur getirdiğine inanılan sayılar, yeni doğan bir bebeğin dışarı çıkarılma zamanından ölü anma törenlerinin gününe kadar pek çok uygulamanın sayılarla ilişkilendirilmiş olduğunu ve bazı sayıların çeşitli inanışların konusu olduğunu belirtmiştir. Yücel, bunların yanı sıra dini metinlerin harflerine belli sayısal değerler vererek gelecek hakkında kehanetlerde bulunmaya kadar sıralanabilecek pek çok örneğin insan yaşamında sayıların ne kadar önemli bir yer tuttuğunun göstergesi olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla pek çok kültürde ve inanışta sayıların birtakım anlamlar taşıdığı görülmüştür (2011: 1).

Türk mitolojisi başta olmak üzere Türk kültüründe yer alan özellikle *bir, iki üç, dört, beş, altı, yedi, sekiz, dokuz, on, kırk, yüz, bin* gibi sayılar Türk dünyası içerisinde ortak birer sayı motifidir ve her birinin bu kültüre haiz kişilerce anlamı bilinmektedir. Türkler farklı coğrafyalarda hüküm sürmüş olsa da sahip olduğu geleneklerini, inançlarını ve kültürlerini korumayı başarmışlardır.

Şamanizm’den başlayarak İslamiyet öncesi ve İslamî dönemlerde Türk kültüründe ve inancında sayıların önemli olduğu görülmektedir. Örneğin *üç* sayısı Şamanizm’den başlayarak İslami döneme kadar çeşitli anlam ve duygu değeri taşıyan sayılardan birisi olmuştur. Şamanizm’de âlem üç bölümden (orta dünya, aşağıdaki dünya, yukarıdaki dünya) meydana gelmiştir. Oğuz menkıbesine göre Oğuz Han üç gün annesinin sütünü emmemiş, annesi üç gece gördüğü rüya sonucu rüyasında kendisine söylenen şekilde hareket etmiştir. Oğuz’un iki eşinden üçer tane oğlu olmuştur. Manas’ın elde tuttuğu yerlerden birinin adı Üç Koşay’dır (Sarıtay 2016).

Sayıların en çok kullanıldığı dil ürünlerinden birisi de atasözleridir. Atasözleri başlı başına kültür yansıtıcıları olmasının yanında kendi içlerinde bulunan diğer kelimelerle de sahip olunan derin kültürün farklı boyutlarını da içermektedir. Bu bağlamda atasözleri içerisinde yer alan her bir sayı adı duygu değeri, anlam alanı ve kültürel motif niteliği taşımaktadır³. Türk mitolojisinde ve günümüze kadar ulaşan halk kültürü ürünlerinde sayılara çeşitli anlamlar yüklendiği görülür. Sayılar tek başlarına kutlu sayılmazlar; karşıladıkları nesnelere, düşündükleri kavramlarla, yüklendikleri inanç unsurlarıyla değer taşırlar (Durbilmez 2009: 71).

Anlam ve duygu değeri kelimelerin doğrudan gerçek anlamlarının dışında okuyan ya da dinleyen üzerinde bıraktığı etkiyle ilgili kavramlardır. Örneğin, cenaze, ölüm, kâbus gibi kelimeler insan üzerinde olumsuz bir etki bırakır, duygu değeri bakımından olumsuzdur. Bu durum bu kelimelerin anlam değerleri ile ilgilidir. Duygu değeri kelimelerin sözlük anlamlarından büyük ölçüde ayrılarak insanlarda uyandırdığı hissiyatla bağlantılıdır (Hirik 2016: 84).

2. Atasözleri ve Sayılar

Atasözleri bir toplumun kendi deneyimleri ve bilgeliği ile ortaya çıkardığı söz varlığı üyeleridir. Bu söz varlığı üyeleri ait olduğu toplumun dünya görüşünü, yaşayış biçimini yansıtmakla birlikte o toplumun tarihi hakkında da bilgiler sunmaktadır (Aksan 2007: 38). Atasözleri dil ile nesilden nesile aktararak hem yaşadığı dönemde bir bilgi ya da deneyimi ifade eden aynı zamanda yüzyıllar arası toplumsal hafıza görevi yapan dil yadigarlarıdır. Yani atasözleri kullanıldığı anda gördüğü işlevin yanı sıra yıllar sonra da kullanılarak işlevini de zamanlar arası aktaran bir dil üyesidir. Sözlü kültürün en önemli parçalarından olan atasözleri, kalıplaşmış şekilleriyle birlikte insan zihniyle şekillenen bununla birlikte insan zihnini de şekillendiren unsurlardır. Bu sözlü kalıpların iletişim sürecinde bilince ve bilinçdışına derin etki ettiğini belirten Ong, sözlü kültürlerde toplumun ortak malı olan hazır kalıpların ve deneyimlerin zihinsel düzenlenişini ve düşüncenin şeklini belirttiğini söylemektedir (1999: 40). Benzer şekilde Lauhakangas, atasözlerinin belirli bir kültürün katılmış tutumlarını veya geleneksel düşünce biçimlerini sürdürebilmelerine rağmen, günlük akıl yürütmenin çok işlevli ve esnek araçları olduğunu ifade etmektedir (2007: 80). Atasözlerinin bunlarla birlikte birtakım başka işlevleri de bulunmaktadır. Günlük dilde konuşmayı süslemek, ifadeye canlılık katmak, bir durum karşısındaki düşüncüyü özetlemek ya da bir olay karşısındaki bir düşüncüyü açıklamak için çok elverişli ve hazır birer malzeme olarak atasözleri kullanılabilir (Oy 1991: 44). Tüm bunlardan sonra atasözlerinin günlük dilde bazı pratik faydaları olan, tarihsel süreçte çeşitli görevler yapan, ait olduğu toplumun hayatlarından damıtılmış tecrübeleri de içeren ifadeler olduğunu söylemek mümkündür.

Atasözleri Türkçenin bilinen en eski metinlerinden günümüze oldukça yaygın bir şekilde kullanılan söz varlığı öğeleridir. Bu sözlerin içerisinde Türk dünyasının hayata bakışının ortak olduğunu gösteren oldukça fazla delil bulunmaktadır⁴. Bu delillerden birisi de *sayılardır*.

³ bk. Schimmel (2001), Durbilmez (2007a), Durbilmez (2007b), Durbilmez (2008)

⁴ Metinde yer alan atasözlerinin bir bölümü Çobanoğlu'dan (2004) bir bölümü de Albayrak'tan (2009) taranmıştır.

Sayı isimleri dillerin temel kelimeleri arasında yer almaktadır. Bu nedenle varlıkları hemen hemen dilin varoluş dönemlerine kadar uzanmaktadır. Bu nedenle sayılar ile o dili konuşan milletlerin inançlarından, sosyal ve coğrafi çevrelerinden, etkileştikleri kültürlerden tarihlerinin her olayından, gelenek ve göreneklerinden izler taşımaktadır. Bu nedenle sayılar dillerin millî özelliklerini en iyi yansıtan kelimelerdendir (Şavk 2001: 52). Masallar, halk hikâyeleri, destanlar, atasözleri, deyimler bir milletin kültürünün önce sözlü olarak aktarıldığı daha sonra yazıya geçirildiği ürünleridir. Yüzyıllar boyunca sahip olunan kültürün birikimleri bu ürünler ile geleceğe aktarılabilir. Dolayısı ile bu ürünler içerisinde yer alan her türden bilgi doğrudan milletin geçmişteki hafızasının yansımasıdır. Bu yansımalar içerisinde sayıların oldukça önemli bir yeri ve arkasına saklanmış gizli bir anlam sahası bulunmaktadır.

Atasözleri içerisinde yer alan sayılar da rastgele kullanılmamıştır. Her birinin bir işlevi ve anlam alanı bulunmaktadır. Bu işlev farklı lehçelerde dahi aynıdır. Lehçesi birbirinden farklı olan her Türk, bu öğelerin içerisinde yer alan sayıların işlevine ve arkasındaki gizli anlama haizdir. Çünkü toplumlar yaşamlarına derinlemesine etki eden adet, inanç ve geleneklerini, yeni bir dini kabul ettiklerinde ya da yeni bir coğrafyaya gittiklerinde de başka formlara büründürerek devam ettirirler (Yücel 2011: 90).

Tüm bunlardan sonra sayılar ve onların Türk dünyası atasözlerindeki anlam alanlarına bakmak faydalı olacaktır.

2.1. Bir Sayısı

Bir sayısının pek çok kültürde o kültüre haiz kişilerce bilinen anlamları bulunmaktadır. Bir sayısı ile ilgili gizli anlamların bir bölümü din/inanç kaynaklıdır. Örneğin, *elif* harfinin ebced hesabındaki sayısal değeri *bir* olduğundan elif, vahdeti temsil etmektedir (Bozkurt ve Bozkurt 2012: 719). Her varlık bir sayısıyla gösterildiği için varlıkların sonsuz dizisi bir sayısından ortaya çıkar. Eşyanın özü sayıdır, sayının özü de birdir (Weber 1991: 25). Bu sayı teklik, mutlaklık bildirmektedir (Schimmel 2001: 51).

Bu sayının bildirdiği teklik ve mutlaklık Türk dünyası atasözlerinde de yaşamaktadır.

TT. *Adam olana bir söz yeter.*

AZ. *Adama sözü bir defa deyerler.*

DBRC. *Adam bolganga bir söz yeter.*

KER. *Söz bilene, bir söz yeter.*

Yukarıda farklı coğrafyalarda yaşayan Türk milletinin atasözünde yaşayan *bir* sayısına bakıldığında sözün *bir* kez söylenmesi ve bir kez ile anlaşılması beklenmektedir. Buradaki *bir* tek olanı ifade etmektedir.

Bununla birlikte bazı atasözlerinde *bir* sayısının gerçekten de sayısal değeri ifade etmede kullanıldığı görülmektedir. Bu tür kullanımlarda bir sayısının arkasına saklanmış anlamdan ziyade *azlık* ifade edilmektedir:

AO. *Bir* çeçekmen caz bolmas.

DLT. *Bir* karga birle kış gelmes.

KER. *Bir* gülden bahar olmaz. gibi sözlerde bir sayısının teklik anlamının farklı lehçelerde yaşadığı ancak teklik atfedilen nesnenin farklılaşabildiği görülmektedir.

Bir sayısı teklikle birlikte *belirsizlik* ifade etmede de kullanılmaktadır. Bunlar arasında bir sayısı kökenli şahıs zamiri de bulunmaktadır.

BL. *Bu dünya bir* değirmendir, öğütür *bir* gün bizi.

GAG. *Dünya merdven merdven, biri iner biri piner.*

KT. *Dünâ - merdiven, biri ener, biri miner.*

UR. *Dünya merdven biri miniy, biri tüşiy.*

2.2. İki Sayısı

Bir sayısının ardışığı olan *iki* sayısı çokluğu ifade eder. Bu bağlamda evrendeki ikiliği sembolize etmektedir. Bununla birlikte mutlak varlıktan ayrılmayı da ifade eder (Schimmel 2001: 57). Bir sayısının varlığından sonra çokluk başlamıştır. İki sayısının sembolizminde akla gelen evrendeki ikiliği sembolize ettiği (Altunay 1999: 2).

Türk dünyası atasözlerinde kullanılan iki sayısı da bir sayısı ile eşdizimli olarak kullanılmıştır. Bu durum bir sayısının gösterdiği azlık ya da teklik anlayışının iki ile çokluk anlayışına dönüşmesini göstermektedir. Yani bir sayısı az olanı, iki sayısı ise atasözlerinde çok olanı ifade etmede kullanılmaktadır. Dolayısı ile iki sayısının Türk dünyasındaki anlam alanı *çokluk* ile örtüşmektedir. Bir sayısı ile zıtlık ifade edecek şekilde eşdizimli olarak kullanılması da bunun göstergesidir.

AO. *Bir koydan eki* teri çıkmas.

DLT. *Bir tilkü terisin ikile* soymas.

GAG. *Bir koyundan iki* deri soyulmaz.

KÇ. *Bir koy eki* soyulmaz.

TT. *Bir koyundan iki* deri çıkmaz.

2.3. Üç Sayısı

Üç sayısı dini inançlar ve mitoloji başta olmak üzere halk kültüründe oldukça sık kullanılan önemli bir sayıdır. Örneğin, Pisagor felsefesinde de kendisinden önce gelen sayıların toplamı olması üç sayısına önem kazandırmıştır. Hristiyan topluluklar için üç sayısı teslis ile bağlantılıdır. Bununla birlikte baba-oğul-kutsal ruh da üç sayısı ile ilgilidir. Dolayısı ile üç sayısı kutsal kabul edilir. Bununla birlikte Alevî-Bektaşî kültürüne ait dini inanç ve törenlerde üç sayısı önem arz etmektedir. Cemlerde pek çok uygulama Allah-Muhammed-Ali adına üç kez gerçekleştirilmektedir (Coşkun 2010: 90).

Türk destanlarında, halk hikâyelerinde de üç sayısı oldukça fazla kullanılmaktadır ve bir motif değere sahiptir. Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz, üç gün üç gece annesinin sütünü emmez, annesi üç gece üst üste rüya görür ve o rüyada kendisine söylendiği gibi hareket edince Oğuz sütü emer (Ögel 2006: 9). Benzer şekilde üç sayısının Manas destanı ve Dede Korkut'ta da sıkça kullanıldığını görmek mümkündür.

Türlere göre insan, evrenin üç önemli varlığından biri olarak kabul edilir. Anadolu'da gelenek ve göreneklerde, inançlarda ve edebi ürünlerde farklı şekillere bürünerek kendini atasözlerinde de göstermiştir. Bu sözlerden bazıları şunlardır:

BL. *Üç günlük ömre dört günlük idare ister.* Bu sözde yer alan "üç günlük" ifadesi diğer Türk lehçeleri arasında "beş, sekiz ve dokuz günlük" olarak varyantlara sahiptir.

TAT. *Kunak üç kön kunak, andan arı muynak.*

UYG. *Mehman üç küngiçe hesel, üç kündin ölse sesir.*

TT. *Üç göç bir yangın yerini tutar.*

KT. *Malına düşman isen, uç kere koç.*

AO. *Bay bolsan, üç köç carli bolursin.*

Yukarıdaki sözlerde üç sayısının herhangi olumsuz bir işin tekrar yapılmasında üst sınır olarak ele alınması dikkat çekicidir. Yani olumsuz bir iş en fazla üç kez yapılabilir.

Üç sayısı çeşitli kavramların miktarlarını belirtmek için de kullanılmaktadır. Aşağıdaki örneklerde üç sayısının hem azlık hem de çokluk belirttiği örnekleri görmek mümkündür.

TT. *Ölüsü olan üç gün ağlar, delisi olan her gün ağlar.*

TT. *Üç kuruşluk eşeğin, beş paralık sıpası olur.*

TT. *Balık ile misafir üç gün sonra kokmaya başlar.*

2.4. Dört Sayısı

Dört sayısı mitolojide, halk inançlarında, destanlarda, masallarda vb. oldukça yaygın şekilde kullanılmaktadır. Bu yaygınlığın sebebi İslam dininden kaynaklanan kabullere ve inanışlara dayanmaktadır (Durbilmez 2009: 53). Türkler eski dönemlerde dünyayı dikdörtgen veya kare olarak düşünmüşlerdir (Çoruhlu 1996: 228).

Dört sayısı Türk dünyasında farklı atasözleri içerisinde kullanılmaktadır:

GAG. *Kimisinde var dert, kimisinde dört.*

TV. *Dört davannıg a't daa bolza büdürür.*

TT. *Bir at dört nalın üstünde daima kişneyip durmaz.*

TT. *Gökten dört kitap indi, beşinci kötek indi.*

Türk dünyasında dört sayısının yer aldığı bu atasözlerine bakıldığında dört sayısının genel olarak olumlu bir anlam alanı ve duygu değeri olduğu görülmektedir. Bu olumluluk dört sayısının deyimler içerisinde de aynı olumlulukta yaşamasını sağlamıştır.

Eşdizimlilik bağlamında değerlendirildiğinde dört sayısının *iki* sayısı ile daha fazla kullanıldığı görülmektedir.

TT. *İki göz cefadır, dört göz sefadır.*

TT. *İki ile iki dört eder.*

2.5. Beş Sayısı

Beş sayısı genel olarak dünyayı ve insanı simgelemektedir. Beş sayısı atasözleri içerisinde genelde azı anlatmak için kullanılsa da bazı durumlarda çokluğu da ifade eder.

TT. *Alacağı olana altı az, verecek olana beş çoktur.*

TAT. *Birgenge biş de küp, alganga altı da az.*

Yalnız beş sayısı para kelimesi ile eşdizimli kullanıldığında *değersizlik* anlamı katmaktadır.

TT. *Beş para verdik konuşurduk, on para verdik susturamadık.*

Aşağıdaki atasözlerinde beş sayısının çokluğu ifade ettiği görülmektedir. Örneğin, çocuğun huyunun sık aralıklarla değiştiğini anlatmak için beş sayısı kullanılmıştır. Farklı coğrafyalarda yaşayan Türkler için beş sayısının anlamının hepsinde de aynı olduğu görülmektedir. Çocuğun huyunun beş kez değişmesi ile aslında sık sık değişmesi ifade edilmektedir.

TT. Çocuk beşikte **beş** kez değişir.

KAZ. Bala besikte **bes** tüleydi.

KT. Beşikteki bala **beş** türlenir.

KLP. Bala besikte **bes** tüleydi.

NOG. Besiktegi **bes** türleler.

ÖZ. Beşikdagi bola **beş** turlanadi.

2.6. Altı Sayısı

Altı sayısı da kültür ürünleri içerisinde kullanılmaktadır. Atasözleri özelinde ele alındığında altı sayısının orta sıklıkta geçtiğini söylemek mümkündür. Ögel, altı ve dokuz sayıları arasında tarihsel bir ayrılık olduğunu belirterek, dokuz sayısının eski Türklerde kutlu iken Türklerin İslamiyet'i kabul edişleriyle birlikte altı ve yedi sayılarının da önem kazandığını belirtmektedir (2006: 47). Altı sayısının Türk kültür ürünleri içerisinde yer alması yalnızca İslam ile ilgili değildir. Tarih boyunca özellikle Kuzey bölgesi başta olmak üzere Türklerin etkileşimde olduğu kültürlerde de altı sayısına rastlanması bunu göstermektedir. Özellikle Manas Destanı'nda altı sayısı oldukça fazla kullanılmaktadır (Yücel 2011: 58-59).

Altı sayısı atasözlerinde farklı anlamlarda kullanılmıştır. Altı sayısının özellikle zaman dilimi olarak *altı ay* ifade etmede kullanılışı dikkat çekicidir. Bu durum bir yılın yarısı olmasıyla ilgilidir.

TT. **Altı** yaşındaki yoldan gelse, altmış yaşındaki karşılar.

BŞ. **Altı** yeşer yoldan kaytha, altmış yeşer küre banr.

KAZ. **Altı** jasar bala atka minsa, alpıstağı şal aldınan şığar.

TT. Ağı kaldı, bağı kaldı; komşular yardım ederlerse **altı** aylık işi kaldı.

TT. **Altı** aylık emeciğim, kuş başlı yumacığım.

İslamiyet'in şartlarına ek olarak iyi insan olma konusunda öneri getirmede atasözlerinde *altı* sayısının kullanıldığı görülmektedir.

TT. İslam'ın şartı beş, **altıncısı** haddini bilmek.

TT. İslam'ın şartı beş, **altıncısı** insaf.

TT. Müslümanlığın şartı beş, haddini bilmek **altı**.

Eşdizimlilik bağlamında ele alındığında altı ve yedi sayısının birlikte kullanıldıkları görülmektedir. Bu durum bu iki sayının ardışık olmasıyla ilgilidir.

KÇ. *Altı eçkige, ceti teke.*

KUM. *Altı eçkige, ceti teke.*

TT. *Altı keçiye yedi teke.*

UYG. *Alte öşkige, yette teke.*

2.7. Yedi Sayısı

Yedi sayısı yalnız Türk kültüründe değil birçok kültür ve inanç içerisinde kutsal bir özelliğe sahiptir. Eski Ahit'te yedi sayısının önemi ve sembolizmi dikkat çekicidir. Yaratılış kitabında Tanrı'nın dünyayı altı günde yarattığı yedinci günde dinlendiği, yedinci günü kutsayarak onu kutsal bir gün olarak belirlediği ifade edilir. Yedi sayısı ile ilgili bu kutsiyet tasavvufta da görülmektedir. Örneğin, fütüvvet ehli için önemli bir yere sahip olan kuşak bağlamanın yedi şartı, yedi adı, yedi bağlaması ve yedi açması bulunmaktadır (Eyüboğlu 1987: 220). Ögel, yedi sayısının kutlu oluşunun Köktürklerden itibaren görüldüğünü belirtmektedir. İstemi Kağan, yazdığı mektupta yedi iklimin hükümdarı olduğunu belirtmektedir. Batı Türklerinde gök yedi kat iken Doğu Türklerinde dokuzdur (Ögel 2006: 163).

Yedi sayısı Türk dünyasında da en çok kullanılan kültürel sembollerden birisidir. Anadolu'da ve bütün Türk boylarında kutsal kabul edilen bir rakamdır (Yardımcı 2009: 641). Göğün yedi kat olduğu düşüncesi ile Kök Tanrı inancı birbirleriyle doğrudan kutsiyet bağlamında ilgilidir.

Kültürün sözlü olarak aktarılmasında en etkili ürünlerden olan atasözlerinde de yedi sayısının oldukça fazla kullanıldığı görülmektedir.

Aşağıdaki sözler incelendiğinde *yedinin* çokluk belirtmede kullanıldığı görülmektedir. Elbette bu sözlerde çokluk belirtirken seçilen yedi sayısı tesadüfi değildir. Yüz yıllar boyunca halkın hafızasında bir yeri olan yedi sayısının bu atasözlerinde sembolik olarak kullanılması da bu durumun tesadüfi olmadığının göstergesidir.

BL. *Bir fenanın yedi mahalleye zararı dokunur.*

KK. *Gendi gendine etken, yedi katlı düşmanı etmez.*

MKT. *Bir fenaan yedi maalie zarar var.*

OĞ. *Kutsuzun yedi eve dek ziyarı tokunur.*

OS. *Yaramaz konşunun yedi konşuya ziyarı irer.*

TRK. *Yeseriñ yedi yere kössi değer.*

TT. *Bir kötünün yedi mahalleye zararı dokunur.*

TT. *Fukara, yedi köyün derdi ile uğraşır.*

Yedi sayısı çokluk bildirmekle birlikte insan ömründe yedinci yaşın öneminin belirtilmesi hususunda da atasözlerinde dikkat çekici bir yere sahiptir. Yedi ile birlikte bunun on katı olan yetmiş de insan ömründeki önemli bir noktaya vurgu yapmaktadır. Yedi ile çocukluk, yetmiş ile de yaşlılık ifade edilmektedir. Aşağıdaki sözlerde dünyanın farklı coğrafyalarında yaşayan Türklerin *yedi* ve *yetmiş* sayısının aynı anlamda kullandığını görmek mümkündür.

BL. *Yedisinde neyse yetmişinde odur.*

BŞ. *Yetmitegi le sabıy, yetilegi le sabıy.*

BTT. *İnsan yedisinde ne ise, yetmişinde de odur.*

DBRC. *Neday yedisi, onday yetmiş.*

KBR. *Yedisinda neyse yetmişinde da odur.*

KŞK. *Yeddide bolmayan yetmişinde bolmaz.*

KT. *Yedisinde ne bolsa yetmişinde odur.*

MKT. *İnsan nedir yedide, odur yetmişte.*

OS. *İnsan yedisinde ne ise, yetmişinde de odur.*

TT. *Yedisinde neyse yetmişinde de odur.*

Bu sözlerde yer alan yedi sayısının anlam alanı ve kullanılış sebebi Türk tarihinin bilinen en eski döneminden aktarılarak gelen yedi sayısı ile ilgili sembolizme dayanmaktadır. Aşağıdaki Türkiye Türkçesinden derlenmiş örneklerde yedi sayısının bir ölçü birimi olarak kullandığı da görülmektedir. Bu ölçü hem zamanı hem de mesafeyi göstermektedir.

TT. *Yedi adım yolun, bir içim(yudum) suyun hakkı vardır.*

TT. *Sokma akıl yedi sekiz adım(yedi saat) gider*

TT. *At yedi günde, it yediği günde unuttur.*

TT. *Bir kısrak yedi yılda iyi bir kulun getirir.*

TT. *Keşiş kan görse, yedi sene perhiz tutar.*

2.8. Sekiz ve Dokuz Sayısı

Sekiz sayısı dinler tarihi göz önüne alındığında ebedî mutluluğun, kemal ve sonsuzluğun sayısı olarak değerlendirilmektedir (Özköse 2014: 117). Aynı şekilde dokuz sayısı da Türklerde kutsal ve önemli bir sayıdır. Bu sayıya geleneksel kültürümüzün her aşamasında rastlamak mümkündür (Yardımcı, 2009: 643). Özellikle dokuz sayısı⁵ olmak üzere sekiz sayısına Türk folklorunda rastlamak mümkündür.

Türk dünyası atasözleri içerisinde sekiz ve dokuz sayılarının geçtiği örneklerin bir bölümü aşağıda gösterilmektedir.

TT. *Doğru söyleyeni **dokuz** köyden kovarlar.*

AO. *Tovra aytkandi **tokuz** koyden kuvganlar.*

DBRC. *Dogru aytkanı **dokuz** köyden kuganlar.*

TRK. *Dogru aydanı **dokuz** obadan kovarlar.*

TT. ***Sekiz** keçiyeye, **dokuz** çoban lazım.*

TT. *Bildiğin **dokuz**, bilmediğin doksan dokuz.*

ÖZ. *Bilgenin bir **tokkız**, bilmegenin toksan tokkız.*

TT. ***Sekiz** günlük ömre **dokuz** günlük nafaka ister.*

MKT. ***Dokuz** günlük ümür için on günlük idare ister.*

GAG. ***Sekis** günün ömürün **dokus** günün çalışması vardır.*

TRK. ***Sekiz** günlük bir ömre **dokuz** günlük tetarik.*

AO. *Bir baba dokuz evladın besle, **dokuz** çocuk bir babani beslemes*

BL. *Bir baba dokuz oğul besler, **dokuz** oğul bir babayı besleyemez*

TRK. *Bir ata dokuz oğlu ekler, **dokuz** oğul bir atanı eklemez.*

Sekiz ve dokuz sayısının birlikte kullanıldığı atasözlerinde sekiz azlığı, dokuz ise çokluğu ifade etmektedir. Dokuz sayısının tek kullanıldığı sözlerde ise bu sayı azlık belirtmekte, doksan dokuz ise çokluğu ya da abartıyı göstermektedir. Yani sekiz ve dokuz sayısı ardışıklık neticesinde eşdizimli olarak kullanılmaktadır.

⁵ Dokuz sayısı için bk. Yüksel (1981), Gülensoy (1976)

TT. *Sekiz keçiye, dokuz çoban lazım.*

TT. *Sekiz tarakta, dokuz bez olmaz.*

TT. *Sekizden gelen, dokuzdan gider.*

TT. *Hırsız sekiz biz dokuz.*

TT. *Dost sekiz, düşman dokuz.*

TT. *Bildiğin dokuz, bilmediğin doksan dokuz.*

2.9. On Sayısı

Pisagorcu felsefeden itibaren on sayısı farklı milletlerde önemli bir konumda yer almaktadır. On sayısı onlar için her şeyi kapsayan *ana* konumdadır. Pisagorcular on sayısının kutsallığına inandıkları için yeminlerini bu sayı üzerine yaparlar (Ronan 2005: 77).

On sayısı Türk atasözlerinde de sıkça kullanılmaktadır. Bu sayının Türk atasözlerinde kullanılışları farklı sebeplere de dayanabilmektedir. Cümle içinde ses ahengini sağlayıp kafiye oluşturmak bunlardan birisidir:

TT. *İnsanoğlu on, dokuzu don.*

TT. *Koyunun on olsun, güden oğlun olsun.*

Bunlarla birlikte atasözlerinde on sayısının genelde parayı nitelemek için kullanıldığı görülmektedir.

TT. *On para, on aslanın ağzında.*

TT. *On paralık eşeğin, beş paralık sıpası olur.*

On sayısına eşdizimlilik açısından bakıldığında genelde dokuz ile birlikte kullanıldığı göze çarpmaktadır. Bu ikili kullanımda dokuz azlığı ifade ederken on ise çokluğun sembolüdür. Aynı zamanda ifade edilen olgu ya da kavramın büyük bölümü *dokuz* ile de ifade edilebilmektedir.

TT. *Dokuz günlük ömür için, on günlük nafaka lazım.*

TT. *Dokuzu ver, onu kurtar.*

TT. *Erlik ondur; dokuzu hile, biri kaçmaktır.*

MKT. *Erlik on dokuzu düzen.*

BL. *Erlik on ise, dokuzu hiledir.*

GA. Adam **ondu dokuzu dondu**.

KŞK. İgid **ondur, dokuzu dondur**.

TT. Güzellik **ondur, dokuzu don**.

TT. Konuk **on** kismetle gelir; birini yer, **dokuzunu** bırakır.

Aşağıdaki sözlerde on sayısı ile diğer sayılar arasında çokluk ve azlık bağlamında bir karşıtlık yaratılarak anlam kuvvetli hâle getirilmiştir.

KK. **Bir** baba **on** balanı bağa, **oç** bala bir babanı bakmaylar.

KAZ. **On** bala **bir** akege çük bolmaydı, **bir** ake **on** balaga çük boladı.

TT. **Beş** para verdik konuşturduk, **on** para verdik susturamadık.

UYG. **Bir** pul berip usulga salsa, **on** pul berip tohtatkili bolmas

KA. **Bir** şahı verdim dindirdim **on** şahı verib giride bilmedim

UYG. Bolidiğan **on** yeşida baş bolur, bolmaydiğan **kirik** yaşta yaş bolur.

TRK. **Bir** akmağın guya taşlan daşını **on** akıllı çıkarıp bilmez.

UYG. **Bir** ehmek deryaga taş atsa, **on** ekildar tapalmaptu.

TAT. **Bir** başsızın **on** maliege zararı var.

2.10. Kırk Sayısı

Kırk sayısı, farklı kültür ve inanışlarda yeri olan evrensel nitelikli bir motif olarak görülmektedir. Naskali, yıldız gruplarının Mezopotamya'da kırk gün kaybolduğunu, bu kayboluştan sonra tekrar görünmesi için endişeli bir beklentinin ortaya çıktığını, bu nedenle sabır ve endişenin kırk sayısı ile sembolize edildiğini belirtir (1996: 56-59). Tasavvufi düşünce sisteminde ve onların uygulamalarında da kırk sayısı önemli bir yere sahiptir. Kırk günlük çile, dört kapı kırk makam, kırklar inancı bunun en tipik göstergelerindedir.

Türk kültür dünyasında en çok kullanılan sayılardan birisi *kırk* sayısıdır. Bu sayının üzerindeki kutsiyet, Türklerin gündelik hayatlarındaki bazı inanışlarında dahi görülmektedir. Vefat edenin kırkı, yeni doğanın kırkı, atasözleri ve deyimlerde kırk, anlatılarda zaman ifadesi olarak kırk gün kırk gece, insanla ilgili kırk vezir, kırk cariye vb. kırk sayısının önemini gösteren birkaç örnektir. Türk kültüründe kırk basması, kırkı çıkması, kırk yemeği, kırklama, kırklık dağıtılması gibi uygulamalar günümüzde de mevcuttur (Küçük 2013: 105). Türk dünyasında kullanılan

atasözlerine bakıldığında *kırk* sayısının yaygınlığı dikkat çekmektedir. Hem çokluk, hem kutsiyet anlamı taşımaktadır.

TT. *Bana dokunmayan yılan kırk yıl yaşasın.*

MKT. *Bana dokunmayan ilan kırk sene yaşasın.*

TT. *Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır.*

AO. *Bir filcan açi kahvenin kırk cıl kateri bar.*

BL. *Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır.*

BTT. *Bir filcan kavenin kırk yıl atın var.*

DBRC. *Bir pılcan kavenin kırk sene katın bar.*

KBR. *Bir acı kahvenin kırğ sene hatırı var.*

KUM. *Kızlanı kırk gişi süyer, bir gişi alır.*

BŞ. *Kızlı üye kırk at baylanır.*

Sözler ele alındığında *kırk* sayısının bambaşka coğrafyalarda yaşayan Türk toplulukları arasında ne kadar canlı bir şekilde aktarıldığı ve anlam alanının kutsallık bakımından örtüştüğü görülmektedir. Her biri içerisinde yer alan *kırk* sayısının bulunuşu bu sayının ortak kültüre sahip bu millet tarafından kullanılır olmasıyla ilgilidir. Yani toplumlar her ne kadar coğrafya olarak birbirinden ayrı düşse de aynı kültürü ve bu kültürün öğelerini yaşatmaya devam etmektedir.

Türk dünyası atasözlerinde *kırk* sayısı insan ömrünün önemli bir noktası olarak görülmektedir. Bu durum *kırk* yaşın ifade edildiği atasözlerinde kendisini göstermektedir:

TT. *Kırkından sonra azanı teneşir paklar.*

BL. *Kırkında saza başlayan, kıyamette çalar.*

DBRC. *Kırkından son azganı teneşir temizler.*

KT. *Yigirmide tay minmegen, kırkta at minmez.*

ÖZ. *Kırkında kulna saz algan kıyematda kulagin burar.*

“Bana dokunmayan yılan kırk yıl yaşasın.”, “Bir filcan açi kahvenin kırk cıl kateri bar.” sözlerinde olduğu gibi *kırk* sayısı süre belirtme anlamında da önemlidir. Bu nedenle *kırk* sayısı yılı ifade etmede çeşitli sözlerde kullanılır. Bu sözlerdeki *kırk* yıl ifadesi süre anlamında uzunluk ile ilgilidir.

TT. *Kırk yıl salgın olsa, eceli gelen ölür.*

KZ. *Kırk cıl kırgın bolsa, beyacal çımın ölböyt.*

NOG. *Kırk yıl kırgın bolsa da, ecelli öler, ecelsiz kalar.*

TRK. *Kırk yıl gıran degse de, acallı öler.*

2.11. Yüz ve Bin Sayısı

Yüz ve bin sayısı kültürel değer taşıyan iki sayı olarak görülmektedir. Gerçek sayısal değerlerinin dışında sembolik anlamlar taşımaktadır. Onlu sisteme göre yüz ve bin sayısı kuşatan konumdadır (Schimmel 2001: 296).

Yüz ve bin sayısı da kırk sayısı gibi çokluk bildirmede kullanılır. Hatta bazı atasözlerinde *kırk* yerine *yüz* ya da *bin* sayısının değişmeli olarak kullanıldığı görülmektedir.

TRK. *Maşa deymeyen yılan yüz yıl yaşasın.*

OS. *Beni sokmayan yılan bin yaşasın.*

Bunlarla birlikte yüz ve bin sayısı *abartı* ifadesi de içermektedir. Abartı ifadesinin sebebi sözün öğüt içermesiyle doğrudan bağlantılıdır.

KER. *Yüz ölç, bir biç.*

BL. *Bin defa ölç, bir defa biç.*

AH. *Yüz bilsen de bir bilene sor.*

OĞ. *Bin dosttan bir düşmen çoğdur.*

Bin sayısı genelde bir sayısı ile eşdizimli olarak kullanılmaktadır. Burada azlık-çokluk bağlamında bir karşıtlık yaratılmıştır.

Türk dünyası atasözlerinde bunlardan başka *on bir, on iki, on beş, on sekiz, on dokuz, yirmi, otuz, otuz iki, kırk beş, elli, altmış, yetmiş, yetmiş iki, seksen, doksan, doksan dokuz, dört yüz, beş yüz, bin bir, iki bin* gibi sayılar da kullanılmaktadır. Bu sayıların bir bölümü atasözlerinin içerisinde uyak amaçlı yer almaktayken bir bölümü kültürün getirdiği sembolik anlamı yaşatmaktadır.

3. SONUÇ

Dil, ait olduğu toplumun geçmişten geleceğe genlerini taşır. Bu durumda dildeki kelimeler ve bu kelimelerin arkasına saklanmış olan anlam alanı önemlidir. Kelimeler arkasına saklanmış olan bu anlam alanları her ne kadar gizli olsa da bu dile sahip ve kültürüne haiz kişilerce o gizlilik aşikâr

duruma gelir. Atasözleri içerisinde yer alan sayılar özelinde değerlendirildiğinde sayı adlarının Türk dünyası içerisinde farklı coğrafyalarda hüküm sürseler de ortak geçmişten ortak geleceğe taşınan bir anlam alanına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Atasözlerinde yansıtılan sayı adları bu anlamda tesadüf değildir.

Türk halk inanışlarında sayıları tetkik etmede önemine inanılan atasözleri başta olmak üzere, sözlü kültür ürünlerine bakıldığında belli sayıların ön plana çıktığı, üç, yedi, dokuz ve kırk sayılarının kutlu kabul edildiği görülmüştür.

Toplumun hafızası gibi vazife gören atasözleri, Türkçenin söz varlığı içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Aksan'ın da belirttiği gibi her ulusun kendi deneyimleri ve bilgeliğiyle oluşturduğu atasözleri, bir dil birliğinin dünya görüşünü, yaşayış biçimini yansıttığı gibi o toplumun kültür tarihiyle ilgili önemli ipuçları da vermektedir (Aksan 2007: 38). Atasözleri geniş halk yığınlarının yüzyıllar boyunca geçirdikleri denemelerden ve bunlara dayanan düşüncelerden doğmaktadır (Aksoy 1988: 15). Türk dili konuşan ve yazan ve toplumlar bugün her ne kadar farklı coğrafyalarda yaşasalar da dil ürünleri olan atasözleri ortak nokta olan kültürün izlerini taşımaktadır. Atasözlerinde yer alan sayılar ve onların anlam alanları ve duygu değerleri bugünkü Türk dünyasının aslında birbirinden çok da uzak olmadığını göstermesi bakımından önemlidir.

Kısaltmalar

AH. Ahıska Türkçesi | **AO.** Altınordu Türkçesi | **AZ.** Azerbaycan Türkçesi | **BL.** Bulgaristan Türkçesi | **BŞ.** Başkurt Türkçesi | **BTT.** Batı Trakya Türkçesi | **DBRC.** Dobruca Türkçesi | **DLT.** Divanu Lugatit Türk | **GA.** Güney Azerbaycan Türkçesi | **GAG.** Gagavuz Türkçesi | **KA.** Kuzey Azerbaycan Türkçesi | **KAZ.** Kazak Türkçesi | **KBR.** Kıbrıs Türkçesi | **KÇ.** Karaçay-Malkar Türkçesi | **KER.** Musul-Kerkük Türkçesi | **KK.** Karay-Kırımçak Türkçesi | **KLP.** Karakalpak Türkçesi | **KŞK.** Kaşkay Türkçesi | **KT.** Kırım-Tatar Türkçesi | **KUM.** Kumuk Türkçesi | **KZ.** Kırgız Türkçesi | **MKT.** Makedonya-Kosova Türkçesi | **NOG.** Nogay Türkçesi | **OĞ.** Oğuz Türkçesi | **OS.** Osmanlı Türkçesi | **ÖZ.** Özbek Türkçesi | **TAT.** Kazan Türkçesi | **TRK.** Türkmen Türkçesi | **TT.** Türkiye Türkçesi | **TV.** Tuva Türkçesi | **UR.** Urum Türkçesi | **UYG.** Uygur Türkçesi

Kaynakça

- Aksan, D. (2007). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksoy, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Albayrak, N. (2009). *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Altunay, E. (1999). "Sayıların Sembolizmi". *Hermetics* ss. 5.
- Bozkurt, K., Bozkurt, H. (2012). "Sayıların Gizemli Dünyası: Kültür ve Edebiyatta Sayı Sembolizmi". *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, ss. 717-728.
- Coşkun, N. Ç. (2010). "Tahtacılar Üç Sayısı ve Üçleme". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, S. 56, s. 90.

- Çobanoğlu, Ö. (2004). *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (1996). "Türk Kozmolojisinde Yer Alan Bazı Unsurların Türk Halılarındaki İzleri". *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 100, s. 228.
- Durbilmez, B. (2007a). "Kırım Türk Halk Anlatılarında Sayı Simgeçiliği", *Millî Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi* c. 10, s. 177-190, Ankara.
- Durbilmez, B. (2007b). "Türk Kültüründe ve Fütüvvet-nâmelerde 5 Sayısı". *II. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Ankara.
- Durbilmez, B. (2008). "Nahçıvan Türk Halk İnanışlarında Mitolojik Sayılar". *Turkish Studies*, Volume 3/ 7, ss. 212-225.
- Durbilmez, B. (2009). "Türk Kültüründe ve Fütüvvet-Nâmelerde Dört Sayısı". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Sayı 52, ss.71-86.
- Eyüboğlu, İ. Z. (1987). *Anadolu İnançları Anadolu Mitolojisi İnanç-Söylence Bağlantısı*. Geçit Kitabevi, İstanbul.
- Gül, B. (2004). *Eski Türk Tarım Terimleri*. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2004.
- Gülensoy, T. (1976). "Türklerde Dokuz Sayısı". *1. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*. C. 4. Ankara.
- Hirik, E. (2016). "Türkiye Türkçesi Atasözlerinde Renkler ve Duygu Değerleri". *III. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Cilt 2, ss. 83-88.
- Köknel, Ö. (1981). *Cumhuriyet Gençliği ve Sorunları*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Küçük, M. A. (2013). "Türk Destanlarında "Sayı" Motifinin Dinî Yansımaları". *Gazi Türkiyat Dergisi*, Sayı 13, 2013, ss. 94-109.
- Lauhakangas, O. (2007). "Use of proverbs and narrative thought". *Folklore*, 35: 77-84.
- Naskali, E. G. (1996). "Manas Destanında Kırk Yiğit (Niçin Kırk Yiğit)". *Türk Dili*, S. 529, ss. 56-59.
- Ong, W. J. (1999). *Sözlü ve Yazılı Kültür*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Oy, A. (1991). "Atasözü", *İslâm Ansiklopedisi*, (Cilt 4, s. 44-46). Ankara: TDV.
- Ögel B. (2006). *Türk Mitolojisi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Baskı, C. 2. Ankara.
- Özköse, K. (2014). Sayıların Gizemi. *Yeni Dünya Dergisi*, ss. 113-120.
- Ronan, C. A. (2005). *Bilim Tarihi*, Çev. Ekmeleddin İhsanoğlu, Feza Günergun, Tübitak Yayınları, Ankara,

-
- Sarıtaş, S. (2016). Türk Mitolojisinde Önemli Sayılar, http://www.acikders.org.tr/pluginfile.php/2501/mod_resource/content/2/14.%20HAFTA.pdf (12.12.2016)
- Schimmel, A. (2001). *Sayıların Gizemi*. Çev. Mustafa Küpüşoğlu, İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Şavk, Ü. Ç. (2001). "Manas ve Maaday-Kara'da Sayılar", *Milli Folklor*, C. 7, S. 50, ss. 52.
- Weber, A. (1991). *Felsefe Tarihi*, Çev. H. Vehbi Eralp, Sosyal Yayınları, İstanbul.
- Whorf, B. L. (1956). Language, Thought and Reality, *Selected Writings Of Benjamin Lee Whorf*, Cambridge: Technology Press of Massachusetts Institute of Technology.
- Yardımcı, M. (2009). "Geleneksel Kültürümüzde ve Âşıkların Dilinde Sayılar", *Milli Folklor Dergisi*, ss. 636-647.
- Yücel, Ü. (2011). *Türk Halk İnanışlarında Sayılar*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yüksel H. A. (1981). "Türk Folklorunda Dokuz Sayısı". *Milli Kültür*, C. 3, S. 6.